

ВІД АВТОРА

У сучасних умовах зросли вимоги до змісту, якості й ефективності роботи з виховання воїнів. Серцевиною ідеологічної, духовної і виховної роботи було і залишається формування в людей наукового світогляду, безмежної відданості і любові до Вітчизни. Велике значення у вихованні воїнів має також формування в них активних життєвих позицій, безмежної вірності військовому обов'язку, високій дисциплінованості, пильності, готовності в будь-який момент виступити на захист Батьківщини. Для виконання цих важливих завдань виховання воїнів армії й флоту Міністерство Оборони України і Генеральний штаб вважають за необхідне постійно підвищувати науковий рівень ідеологічної, духовної і політичної роботи, подальше посилення їх зв'язку з життям, розвиток наступального характеру процесу виховання.

Головну роль у становленні воїна, у забезпеченні постійної бойової готовності Збройних Сил відіграють офіцерські кадри. Саме вони навчають і виховують особовий склад армії й флоту, керують повсякденною діяльністю своїх підлеглих.

Виховання й навчання військ будується й ведеться на науковій основі. Важливе місце в навчанні й вихованні особового складу належить військовій психології та військовій педагогіці.

Військова психологія вивчає закономірності розвитку психологічних особливостей особистості воїна й військових колективів в умовах мирного й воєнного часу. Військова педагогіка досліджує сутність, зміст, закономірності навчання й виховання воїнів і військових колективів. Вона обґрунтовує принципи, форми, методи й засоби навчання й виховання воїнів і військових колективів. Тісно взаємодіючи, військова психологія й військова педагогіка розробляють умови й шляхи ефективного впливу на свідомість і поведінку воїнів з метою формування в них високих моральних і бойових якостей.

Військова психологія й педагогіка враховують досягнення багатьох наук про людину, колектив, про їх трудову й бойову діяльність.

Військова психологія й педагогіка як науки тісно пов'язані з теорією й практикою політичної і духовної роботи. Разом з тим, політична робота у військах дає високі позитивні результати, якщо вона ведеться з врахуванням закономірностей, які розкривають військову психологію, педагогіку і душпастирську опіку.

Глибоке оволодіння військовою психологією й педагогікою – справа серйозна. Для того щоб успішно навчати й виховувати підлеглих, офіцерові недостатньо мати певний набір знань, який він отримав у військових навчальних закладах і під час самостійного вивчення літератури. Як показує

практика, йому необхідно виробити в себе психолого-педагогічний спосіб мислення – здатність під час вирішення навчально-виховних завдань, під час повсякденного керівництва воїнами мислити поняттями психології й педагогіки точно так само, як він мислить, наприклад, поняттями тактики під час вирішення тактичних завдань.

У цьому певну допомогу майбутнім офіцерам надасть даний посібник. У ньому дається систематизований виклад військової психології й військової педагогіки відповідно до програми для військових інститутів, розкриваються основні психолого-педагогічні закономірності, які лежать в основі успішної служби й бойової діяльності воїнів; рівень, форми й методи навчання, виховання й морально-психологічної підготовки особового складу, зміцнення військових колективів, зміцнення дисципліни й бойової готовності частин і підрозділів.

Знання військової психології й педагогіки перетворюються в стійкі поняття, у психолого-педагогічний стиль мислення тільки тоді, коли курсант систематично продумує навчальний матеріал, глибоко розуміє його теоретичний зміст і практичне значення. Саме цьому сприяє ретельне продумування курсантом кожної лекції, самостійне вивчення рекомендованої літератури, а також систематичні, глибоко обґрунтовані виступи на семінарських заняттях.

Звичка регулярно знайомитися з виходом у світ нових праць з військової психології і педагогіки, активна участь у науковому гуртку з військової психології й педагогіки, систематичне читання військово-мемуарної літератури, яка містить найбагатший досвід навчання, виховання й управління діяльністю особовим складом під час війни, все це допомагає краще зрозуміти службу, бойову діяльність і побут особового складу, а також навчально-виховні завдання, які стоять перед офіцерами Армії й Військово-Морського Флоту, зрозуміти сутність психолого-педагогічного підходу до їхнього рішення. Гарною підмогою в засвоєнні військової психології й педагогіки є перегляд і обговорення з позицій психолого-педагогічної науки навчальних і художніх фільмів, присвячених життю воїнів.

Вирішальну роль у засвоєнні навчального матеріалу з військової психології й педагогіки відіграє практичне застосування отриманих знань з цих предметів у роботі з особовим складом під час стажування у військах, у повсякденному навчанні й службі.

Активна й систематична, самостійна робота курсантів і молодих офіцерів з оволодіння військовою психологією й педагогікою принесе бажані результати, військово-психологічні й педагогічні знання перетворяться в їхні особисті погляди, у систему психолого-педагогічного мислення. А це основа ефективної, справді творчої роботи з навчання й виховання підлеглих, керівництву їхньою діяльністю.

ЧАСТИНА ПЕРША ОСНОВИ ВІЙСЬКОВОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Розділ перший ЗАГАЛЬНІ ПИТАННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Глава I

ПРЕДМЕТ, МЕТОДИ Й ЗАВДАННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ПСИХОЛОГІЇ

1. Предмет військової психології.

Предмет військової психології – психологія особистості воїна й військового колективу збігається з об'єктом діяльності офіцера. Це служить підставою для твердження, що військова психологія – це наука практики, наука, яка має велике професійне значення для військових кадрів. Дійсно, діяльність офіцера по навчанню й вихованню особового складу містить у собі великий психологічний зміст. Кожний командир, військовий інженер по роду служби перебуває в постійному контакті з підлеглими. Успіх у роботі з ними залежить не тільки від досвіду офіцера, його професійних знань, але й від уміння зрозуміти кожного воїна окремо і в колективі, який утворює – екіпаж, формування, відділення, підрозділ.

Військові статuti зобов'язують офіцерів глибоко вивчати підлеглих і підлеглі колективи, враховувати індивідуальні особливості воїнів, і особливості колективів під час проведення виховної роботи, бойової й морально-психологічної підготовки, необхідно добре розбиратися в психології людини, в особливостях особистості військовослужбовця.

Усі рухи, дії, вчинки, поведінка людини є наслідком певної роботи головного мозку. Усе, що приводить людей у рух, повинно пройти через їх голову. Продуктом роботи головного мозку людини є психіка. Вона становить духовний світ особистості, що знаходить зовнішнє вираження у вчинках, у змісті висловлюваних думок, у жестах, міміці й т.п., внутрішнє – у русі думок, у переживаннях, намірах і т.п. Їхнім вивченням і займається психологія.

Що ж таке психіка?

Психологія дає вичерпну відповідь на це питання. Вона виходить із положень діалектичного й історичного матеріалізму, що матерія первинна, а створення людини, її психіка вторинні. Психіка людини є функцією її мозку.

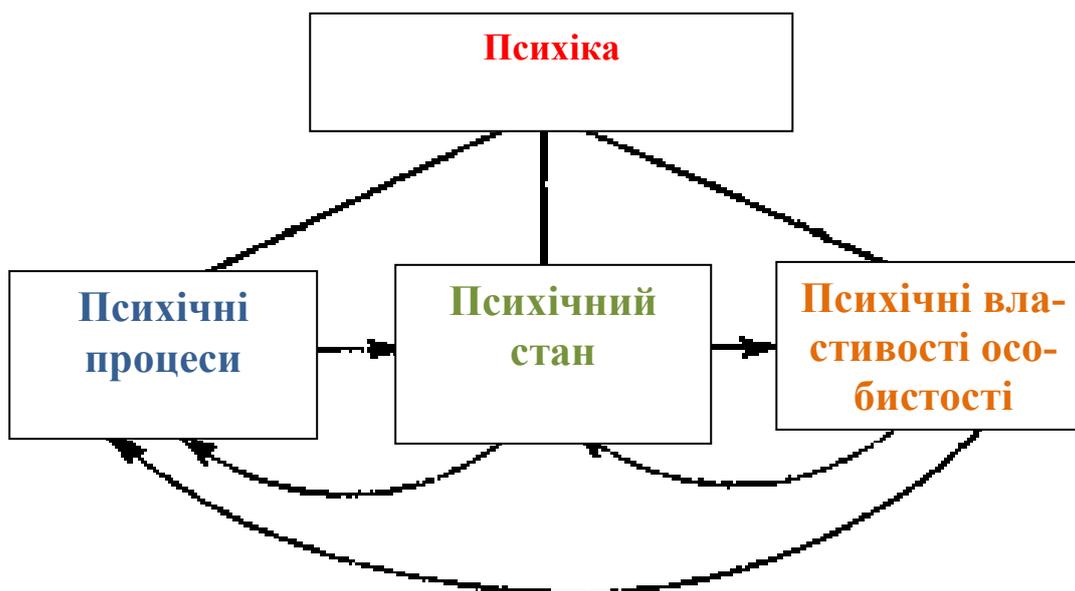

Схема взаємозв'язку з психічними явищами

Психіка є найважливішою передумовою успішної діяльності й поведінки людини. Таку роль психіка виконує тому, що сутність її полягає у відображенні реального світу. У бою, наприклад, здатність правильно зрозуміти й оцінити обстановку становить найважливішу передумову успішних дій воїна. У результаті психічного відображення у свідомості людини, виникає суб'єктивний образ об'єктивного світу.

Людська психіка – продукт суспільно-історичної праці. Розвиток психіки окремої людини відбувається під впливом соціальних умов і тієї діяльності, якою вона займається.

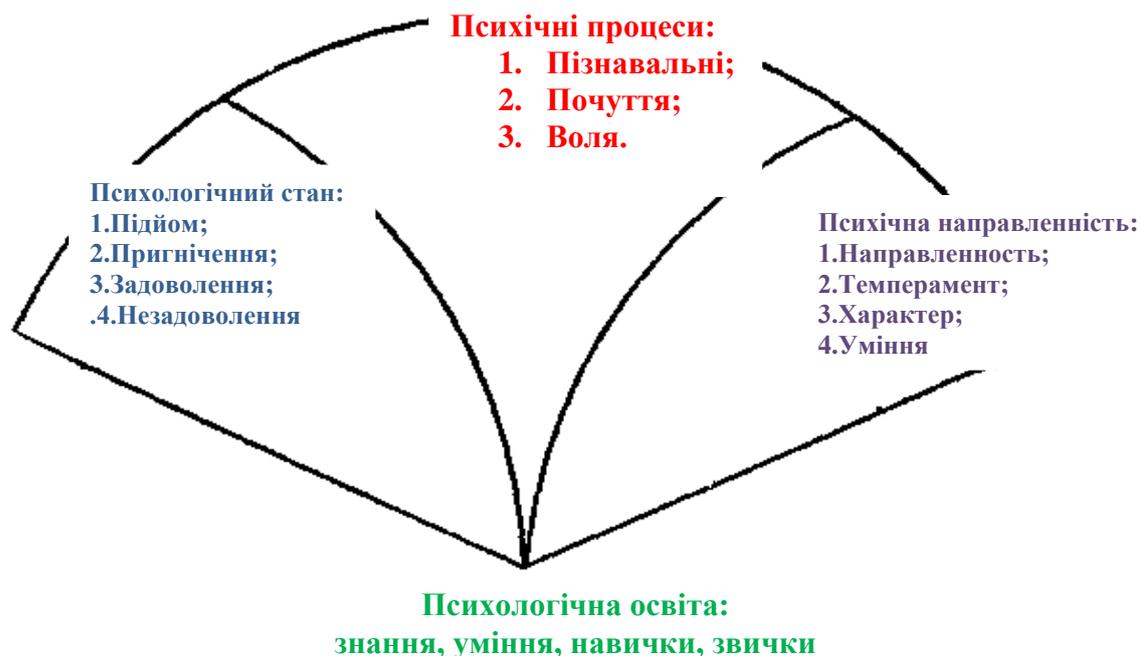
Великий вплив на духовний погляд воїна, його психіку робить військова служба, бойова обстановка. Не випадково, що на війні людина так швидко із зеленого юнака перетворюється в дорослого чоловіка, у борця. На війні людина за один або кілька місяців переживає те, що в мирний час не переживає й за десять років, а може бути, за один бій вона переживає те, що не переживає й за половину життя. До цього треба бути готовим.

Психіка воїна – це його внутрішній світ, який складається з таких компонентів, як психічні процеси, властивості, стани й утворення.

До психічних процесів відносяться пізнавальні процеси (*відчуття, сприйняття, увага, почуття, пам'ять, мислення, мова, уява, воля*). Проявляються вони в кожній людині по-різному. Наприклад, людина має різні види відчуттів, але в одного більше розвинені зорові, в іншого – слухові; кожному властиве мислення, але в одного воно характеризується швидкістю узагальнюючих операцій, в іншого –

аналітичною здатністю. Уміння офіцера правильно оцінювати особливості психічних процесів у підлеглих і використати їх у виховній і навчальній роботі важлива ознака його професійно-педагогічної майстерності.

Психічними властивостями є спрямованість, темперамент, характер, здібності. У них знаходить вираження внутрішній зміст особистості, її соціальна значимість. Вивчення й врахування офіцером психічних властивостей підлеглих є передумовою визначення вірної програми виховної роботи з кожним воїном, правильного керівництва ним.

Психічні стани людини складають її функціональну характеристику й виражаються в тому, наскільки швидко або повільно відбуваються в неї психічні реакції й процеси, як проявляються властиві їй психічні властивості. Психічні стани бувають короточасними й стійкими. Обидва типи станів складно сполучаються, впливаючи на дієздатність людини в кожний момент. Від психічного стану, у якому перебуває солдат у цей момент, багато в чому залежать його успіх у вивченні військової справи, у виконанні повсякденних службових обов'язків, його поведінки й взаємини з командирами й товаришами. Тому офіцерові для успішного виховання воїнів і керівництва їхньою діяльністю варто постійно враховувати психічні стани підлеглих.

У результаті діяльності в людини формуються певний психологічний набір: знання, навички, уміння й звички. Вони збагачуються і

розвиваються протягом усього життя людей. Наприклад, у період служби в Збройних Силах воїн здобуває, розвиває політичні й військові знання, навички й уміння використання бойової техніки й зброї, звичку суворо дотримуватися статутного порядку, вимоги військової дисципліни.

Практична діяльність людини складає основу єдності властивих їй психічних процесів, властивостей і станів. У свою чергу в єдності психічних процесів, властивостей і станів виражається особистість людини.

Об'єктом виховної роботи офіцера є конкретна особистість, підлеглий. Щоб виховати його дисциплінованим воїном, надійним захисником Батьківщини, офіцер повинен вивчити його як особистість.

Особливий інтерес для майбутніх офіцерів викликає розділ психологічної науки про психологію колективу.

Психологія колективу – це духовний світ, атмосфера, у якій живе група людей. В умовах Збройних Сил колективом є частина, підрозділ, формування, екіпаж. Думки, настрої, запити, взаємини між воїнами складають психологію військового колективу. У психології військового колективу велика сила. Якщо колектив ставиться з осудом до порушника дисципліни, нечесної людини, то він неминуче зміниться під суспільним впливом. Але іноді, у колективі з'являються нездорові настрої, думки, взаємини. Командири, прагнуть вивчати настрої, запити, думки, взаємини людей, тобто психологію колективу, і, впливаючи на неї, створювати здорову моральну атмосферу, що є важливою умовою успішного навчання, служби й бойової діяльності.

2. Методи психології і їх використання в практиці навчання й виховання воїнів.

Засобами вивчення психіки людини, особливостей властивих їй процесів, властивостей і станів, і психології колективу є методи психології. Основні з них – *спостереження й експеримент*. Кожний метод виступає в різних специфічних формах. Обидва методи однаково застосовні як під час вивчення окремої людини, так і колективу. Крім того, у психології існують і інші методи дослідження психіки людей, і психології колективу, якими повинен уміти користуватися офіцер, щоб успішно вивчати своїх підлеглих.

Метод спостереження – це систематичне цілеспрямоване нагромадження фактів про психологічні особливості людини або колективу. В умовах військової служби цей метод включає

об'єктивне зовнішнє спостереження за вчинками й діями воїна й військових колективів. Одночасно офіцер не тільки аналізує самі вчинки, але й прагне розкрити їхні спонукальні сили – думки, мотиви, почуття, наміри підлеглих.

У процесі вивчення підлеглого шляхом спостереження офіцер використовує також те, що воїн повідомляє про себе, про свої думки, переживання, вчинки. У психології ці дані називають самозвітом.

Самозвіт підлеглих – важливий засіб вивчення індивідуальних особливостей солдат і матросів, сержантів, і старшин. Не можна досить точно й всебічно судити про людей тільки по їх зовнішній поведінці. Ці дані треба доповнити відомостями про мотиви, інтереси, переживання, які визначають, і якими супроводжуються їхні дії й вчинки. Якщо воїн зовні спокійно виконав вправу одиночних стрільб з автомата й досяг непоганого результату, то це не значить, що в нього не було внутрішніх переживань. Його розповідь про переживання (якщо воїн відвертий), що виникли під час першого самостійного ведення вогню з бойової зброї, покаже, що має бути ще більша робота з формування в нього психологічної стійкості. На підставі тільки зовнішнього спостереження за поведінкою воїна до такого висновку прийти важко.

Однак до даних самозвіту потрібно ставитися критично. Вони не розкривають сутність вчинку, а є одним із його показників.

Спостерігаючи за підлеглим в різних умовах: на заняттях по бойовій і політичній підготовці, під час несення вартової, внутрішньої й вахтової служби, у товариському колі, на зборах, на культурно-масових заходах, під час звільненні й т.д. можна виявити лінію його поведінки й, таким чином, зрозуміти його характер, довідатися про спрямованість, мотиви, думки, переживання. Але для таких глибоких висновків потрібно чимало часу, ретельне, систематичне особисте спостереження, використання спостережень і висновків, зроблених молодшими командирами або товаришами по службі досліджуваного воїна. Зіставлення отриманих відомостей допомагає офіцерові краще довідатися про своїх підлеглих.

Під час спостереження за підлеглими варто відрізнити наукове спостереження від спостереження життєвого, коли люди зустрічаються один з одним, бачать один одного, розмовляють, але не надають своїм зустрічам і розмовам серйозного значення. Іноді спілкування офіцера з підлеглими, не будучи досить змістовним, породжує в нього ілюзію знання їх. Подібна омана приводить, звичайно, до того, що окремі вчинки підлеглих часом виявляються для офіцера зовсім несподіваними.